

LUCJA MACIEJEWSKA, HENRYK SZARSKI, BARBARA URBAŃCZYK
Biblioteka Główna i OINT
Politechnika Wroclawska

Dostęp do czasopism elektronicznych w krajach Unii Europejskiej

Na przestrzeni ostatnich lat wzrasta zainteresowanie czasopismami elektronicznymi wśród użytkowników bibliotek akademickich, gdyż pojawienie się tej nowej formy publikacji stworzyło lepsze możliwości zaspokajania potrzeb informacyjnych środowiska naukowego. W kontekście wejścia Polski do Unii Europejskiej interesującym niewątpliwie zagadnieniem jest poznanie systemów organizacji dostępu do e-czasopism w różnych krajach. W artykule przedstawiono kilka modeli takiego dostępu w wybranych krajach unijnych: Wielkiej Brytanii, Niemczech, Finlandii i we Włoszech. Przedstawiono także różne modele konsorcyjne funkcjonujące w tych krajach.

I. Współczesne problemy gromadzenia czasopism – zamiast wstępu

Czasopisma są ważnym ogniwem w komunikacji naukowej. Zamieszczane w nich artykuły prezentują bieżący stan badań oraz nowe rozwiązania w wielu dziedzinach wiedzy, a także dają możliwość szybkiej weryfikacji wyników prowadzonych badań. Stanowią szerokie forum wymiany myśli naukowej. Szybki cykl ich ukazywania się eliminuje niejednokrotnie powielanie prezentowanych w artykułach badań. Publikowanie w czasopismach naukowych jest równocześnie istotnym elementem oceny pracy uczonych. Miarą pozycji i uznania w świecie nauki jest między innymi ilość artykułów i cytowań prac w renomowanych periodykach o zasięgu światowym.

W latach 90. ubiegłego stulecia zaczęły docierać do bibliotek oferty związane z nową formą dokumentu, jaką jest czasopismo elektroniczne. Wniosło ono nową jakość informacji, a tym samym nową jakość usług bibliotecznych. Tradycyjna metoda publikacji – druk – zyskała wsparcie nowoczesnych metod cyfrowych, a hipertekst i hipermedia, opracowane z myślą o rozpowszechnianiu informacji, stały się dominującą formą przekazu.

Powstanie czasopism elektronicznych zainicjowali wydawcy czasopism tradycyjnych, którzy dostrzegli nieograniczone możliwości w ich internetowej dystrybucji. Internet stał się idealnym medium do szybkiego rozpowszechniania prac naukowych, a czasopisma elektroniczne cennym uzupełnieniem źródeł informacyjnych każdej rozwijającej się biblioteki hybrydowej, gromadzącej zbiory na tradycyjnych i nowoczesnych nośnikach, i jako takie zaczęły być przedmiotem polityki bibliotecznej, tak jak inne źródła informacji. Dzięki odpowiednim działaniom bibliotekarzy, polegającym na szerokim udostępnianiu e-czasopism, stały się one nieodłącznym elementem oferty informacyjnej, przede wszystkim

bibliotek akademickich i na stałe zagościły na witrynach uczelnianych. Użytkownicy zyskali łatwy dostęp zarówno do artykułów bieżących, jak i archiwalnych, z możliwością interaktywnego ich przeszukiwania i zapisywania.

Na świecie od kilkunastu lat zauważa się następujące tendencje:

- Rośnie liczba czasopism w postaci tradycyjnej i elektronicznej;
- Oferty wydawców i twórców profesjonalnych serwisów z czasopismami elektronicznymi są coraz bogatsze;
- Istnieje duża różnorodność ofert, np. możliwość wyboru: zakup czasopisma drukowanego z/lub bez wersji online;
- Sposoby udostępniania i prezentacji czasopism elektronicznych stają się coraz bardziej przyjazne;
- W bibliotekach naukowych zauważalna jest migracja od tradycyjnych drukowanych zbiorów do form elektronicznych;
- Ceny czasopism stale rosną;
- Maleją środki finansowe przeznaczane na zakup literatury w bibliotekach naukowych;
- Powstają nowe modele finansowania czasopism elektronicznych.

Problemy gromadzenia i organizowania dostępu do czasopism i innych zasobów elektronicznych są często dyskutowane w środowiskach bibliotekarskich, na konferencjach i seminariach. Powstaje pytanie: Jak gospodarować posiadanymi środkami? Co i w jaki sposób gromadzić? Nawiązywanie sformalizowanej współpracy w zakresie organizowania korzystnego dostępu do czasopism elektronicznych, jakim jest konsorcjum, wydaje się być optymalnym rozwiązaniem. Wykazują to przykłady zarówno polskie, jak i europejskie. Ta forma współpracy umożliwi oszczędne gospodarowanie środkami finansowymi wobec ciągłego wzrostu światowych cen czasopism.

Główne zalety działalności konsorcyjnej:

- Wymierne korzyści w postaci oszczędności finansowych dla zrzeszonych bibliotek;
- Możliwość negocjacji warunków zakupu i organizacji dostępu;
- Koordynacja zakupów (w kraju czy regionie);
- Racjonalne korzystanie z zasobów (dzielenie ich);
- Rozszerzenie listy tytułów najbardziej pożądaných;
- Wzajemna wymiana doświadczeń;
- Integracja środowiska bibliotekarskiego.

Konsorcja uważane są za najlepszy sposób organizacji i zakupu czasopism elektronicznych, chociaż ciągle stoją przed nierozwiązanymi problemami, takimi jak archiwizacja zbiorów czy centralne zarządzanie informacją.

W ramach 5. Programu Ramowego Badań, Rozwoju Technicznego i Prezentacji Wspólnoty Europejskiej jeden z głównych programów tematycznych dotyczy utworzenia przyjaznego Społeczeństwa Informacyjnego. Kluczowe akcje to m.in. *systemy i usługi dla obywateli, nowe metody pracy i elektronicznego handlu, multimedia*. Realizacja tych zadań ma umożliwić obywatelom Europy łatwiejszy dostęp do informacji i edukacji permanentnej.

Praca bibliotek polskich w ramach Unii to między innymi wybór optymalnych form działania na wielu płaszczyznach. Dotyczy to zarówno procesów gromadzenia i opracowania, jak udostępniania i rozpowszechniania informacji, a także współpracy i wymiany doświadczeń z siecią bibliotek oraz z innymi organizacjami w kraju i na forum europejskim. Biblioteki naukowe zrzeszają się w konsorcja w zakresie tworzenia wspólnych katalogów na różnych poziomach, w celu realizacji projektów digitalizacji wybranych zbiorów, a także wspólnego zakupu i organizacji dostępu do źródeł elektronicznych. W krajach europejskich funkcjonują różne systemy i modele organizacji tego dostępu. W małym zakresie zagadnienia te omawiane są w piśmiennictwie polskim. Temat ten został przedstawiony kompleksowo w numerze 1 vol.11 z 2001 r. czasopisma *LIBER Quarterly*. Znalazły się w nim informacje na temat takich krajów unijnych jak: Belgia, Chorwacja, Czechy, Finlandia, Francja, Niemcy, Holandia, Szwajcaria i Anglia.

Celem niniejszej pracy jest przedstawienie kilku modeli pozyskiwania i dostępu do czasopism elektronicznych w wybranych krajach Unii. Mamy nadzieję, że nasz referat opracowany na podstawie materiałów obcojęzycznych będzie służył pomocą polskim kolegom przy ocenie bądź wyborze optymalnych modeli. Z obszernej literatury wybrano te, które dotyczyły systemów funkcjonujących w bibliotekach Wielkiej Brytanii, Niemiec, Finlandii i Włoch.

II. Model współpracy bibliotek w Wielkiej Brytanii

W Wielkiej Brytanii funkcjonują konsorcja bibliotek na różnych poziomach, wśród nich wyróżniają się regionalne, dziedzinowe oraz według typów gromadzonych zbiorów. Przykłady takich organizacji to CURL (Consortium of University Research Libraries), SCONUL (Society of College, National & University Libraries). Jest ich oczywiście więcej, ale trudno omawiać wszystkie. Znaczącym konsorcjum bibliotek akademickich i szkół pomaturalnych jest CURL. Zrzesza ono największe biblioteki akademickie Wielkiej Brytanii i Irlandii plus British Library, Bibliotekę Narodową Szkocji i Bibliotekę Narodową Walii. Konsorcjum ma już opracowany plan strategiczny na lata 2003-2006.

Na dzień dzisiejszy członkami CURL są:

- 13 bibliotek akademickich (najważniejsze to: Cambridge University Library, Glasgow University Library, University of London Library, University of Oxford Libraries, Newcastle University Library, University of Liverpool Library),
- 3 uniwersyteckie ośrodki informacji,
- 2 ośrodki informacji w szkołach pomaturalnych (colleges),
- 4 biblioteki szkół pomaturalnych,
- British Library,
- National Library of Scotland,
- National Library of Wales,
- Library for the History and Understanding of Medicine,
- School of Advanced Study.

Misja CURL:

Podwyższanie zdolności bibliotek naukowych do zdobywania środków (zasobów) tak, aby w efekcie przyniosło to wymierne korzyści dla środowisk naukowych (lokalnych, krajowych, a także międzynarodowych).

Wizja CURL:

Zbudowanie biblioteki przyszłości – hybrydowej biblioteki naukowej z rozwiniętą strukturą. Uczni, bez względu na to, gdzie się znajdują i jaką dyscyplinę reprezentują, przede wszystkim będą mieli:

- możliwość przeszukiwania, zlokalizowania i składania zapotrzebowania na wszystkie źródła informacyjne, bez względu na ich format; łatwo, szybko i bezpośrednio ze swoich komputerów osobistych;
- szybki i łatwy dostęp do wzrastającej liczby źródeł elektronicznych, zarówno utworzonych elektronicznie, jak i zdigitalizowanych.

W myśl wyżej podjętych zadań zrzeszone biblioteki zbudowały jeden wspólny katalog COPAC utworzony na bazie własnych kolekcji oraz kilku innych specjalistycznych zbiorów i baz danych. Obecnie baza zawiera 30 milionów rekordów.

Szkolnictwo wyższe, a także pomaturalne (w Anglii określenie „higher education – HE” odnosi się do takich form kształcenia, w wyniku których uzyskuje się stopień naukowy lub dyplom) wspierane jest przez inicjatywy JISC (The Joint Information Systems Committee – Komitet ds. Zintegrowanych Systemów) oraz Radę rządowych organizacji finansujących szkolnictwo wyższe w Anglii.

JISC odpowiedzialny jest za dostarczanie innowacyjnych rozwiązań technologicznych wykorzystywanych w informacji i komunikacji, niezbędnych dla właściwego prowadzenia badań naukowych oraz nauczania. JISC wspólnie z wymienioną już Radą organizują na skalę ogólnokrajową system zakupów czasopism elektronicznych w ramach poszczególnych konsorcjów (np. Elseviera, Springer). Opracowany został specjalny program o nazwie DNER (The Distributed National Electronic Resource), w ramach którego realizowane są różne projekty, dotyczące wielu rodzajów zbiorów (baz bibliograficznych, multimediiów, dokumentów dźwiękowych, map, katalogów, czasopism, książek itd.). Jednym z nich jest projekt NESLI-2 obejmujący gromadzenie i udostępnianie czasopism obu form: elektronicznej i drukowanej.

NESLI-2 jest następcą funkcjonujących wcześniej projektów: pilotażowego (1995-1997) – czysto finansowego wypracowania metody uzyskania niższych cen kupowanych czasopism oraz 1. wersji programu NESLI (1998-2001). W trakcie trwania wstępnych wersji projektu opracowano długofalowy schemat działań, będący bazą dla NESLI-2. Okres ten zaowocował też uzyskaniem consensusu bibliotek naukowych w sprawie optymalnej proporcji między wersją drukowaną a elektroniczną czasopism prenumerowanych w przyszłości. JISC, który monitorował etapy realizacji programów wstępnych, wprowadził też funkcję Managing Agent (uprawnienia koordynatora) oraz pilotował modelowe licencje oparte na umowach negocjacyjnych z wydawcami. Obecnie NESLI-2 przejęło od JISC wszystkie obowiązki związane z zakupami czasopism (obu wersji).

Główne założenia NESLI-2:

- Stosowanie modelowej licencji dla wszystkich czasopism,
- Administrowanie licencją ogólnokrajową,
- Jasno zdefiniowana lista wydawców, zobowiązanych do współpracy ze środowiskiem bibliotek,
- Funkcja doświadczonego i niezależnego Agenta ds. Negocjacji,
- Z góry określone kryteria, według których powinien być prowadzony proces negocjacji,
- Założenie elastyczności w sprawach zamówień i sposobów dostępu.

Agentem ds. Negocjacji jest Spółka Content Complete Ltd. (założona przez Alberta Prior i Paula Harwood – ludzi mających duże doświadczenie w sprawach czasopism, a równocześnie związanych z serwisami w zakresie zasobów elektronicznych). Partnerem CCL jest MIMAS (krajowe centrum danych).

System NESLI-2 funkcjonuje od 2003 roku i objął umową prenumeratę czasopism większości bibliotek naukowych w Wielkiej Brytanii i Irlandii Płn. na lata 2004-2006. Umowa dotyczy dostępu do czasopism głównie 10 wydawców, wyselekcjonowanych w procesie negocjacji. Możliwe jest oczywiście rozszerzenie listy wydawców.

Systemem NESLI-2 objęte są następujące biblioteki:

- w Anglii – 117 bibliotek szkół wyższych i 410 pomaturalnych,
- w Irlandii Płn. – 4 biblioteki szkół wyższych i 16 pomaturalnych,
- w Szkocji – 20 wyższych i 46 pomaturalnych,
- w Walii – 15 wyższych i 23 pomaturalne

oraz instytuty naukowo-badawcze reprezentowane przez 7 kolegów, odpowiedzialnych za różne dziedziny wiedzy:

- Biotechnology and Biological Sciences Research Council,
- Central Laboratory of the Research Councils (2 laboratoria),
- Economic & Social Research Council,
- Engineering and Physical Sciences Research Council,
- Medical Research Council (4 instytuty),
- Natural Environment Research Council (22 ośrodki),
- Particle Physics and Astronomy Research Council (2 centra),

a także kilkanaście college'ów.

NESLI-2 to największe ogólnokrajowe konsorcjum bibliotek HE i instytutów naukowych, zajmujące się zakupem obu form czasopism oraz organizacją dostępu do czasopism elektronicznych.

Przez JISC podejmowane są różne inne pomocowe inicjatywy dla angielskiego szkolnictwa wyższego i pomaturalnego. Jeszcze jednym przykładem jest EDINA – Krajowe Centrum Danych (National Data Centre), zorganizowane przez JISC w Edinburgh University Data Library. Zajmuje się ono dostarczaniem specjalistycznych serwisów bibliograficznych, geo-przestrzennych i multimedialnych. Jego misją jest podnoszenie wydajności badań naukowych, a także nauczania w zakresie szkolnictwa poprzez organizowanie sieciowego dostępu do informacyjnych źródeł online, m.in. baz AGDEX, CAB Abstracts, BIOSIS Previews, INSPEC.

Inicjatywy bibliotek angielskich wspierane są również przez kilka stowarzyszeń, takich jak np. The University Science and Technology Librarians Group. Jest to nieformalna grupa bibliotekarzy angielskich bibliotek naukowych spotykająca się 2-3 razy w roku i omawiająca najważniejsze problemy wnioskowane przez swoich członków. Posiada swoją listę dyskusyjną (lis-scitech) i lobbuje na rzecz bibliotek w kraju.

III. Czasopisma elektroniczne w Niemczech

Ze względu na podział administracyjny Niemiec prowadzenie jednolitej polityki w zakresie pozyskiwania elektronicznych źródeł informacji jest bardzo utrudnione. Każdy z 16 landów prowadzi własną politykę w zakresie tworzenia konsorcjów i negocjowania warunków licencji na dostęp do czasopism elektronicznych. Wszystkie decyzje podejmowane są na poziomie landów i z tego powodu tworzenie wspólnych projektów i ogólnokrajowych konsorcjów jest trudne. Jednak coraz częściej mimo tych trudności podejmowane są inicjatywy przekraczające granice landów.

W Niemczech funkcjonują następujące typy konsorcjów:

- Regionalne – zrzeszające biblioteki akademickie,
- Regionalne i ponadregionalne – zrzeszające biblioteki różnych typów,
- Instytucjonalne – zrzeszające biblioteki określonych organizacji czy towarzystw.

Do najbardziej aktywnych konsorcjów należą:

- Baden-Wuerttemberg Konsortium,
- Hebis Konsortium,
- Niedersachsen Konsortium,
- Nordrhein-Westfalen Konsortium,
- Friedrich-Althoff Konsortium.

Konsorcja w Niemczech reprezentują różne modele organizacyjne. Z prawnego punktu widzenia tylko Friedrich-Althoff jest prawdziwym konsorcjum posiadającym osobowość prawną. Zatrudnia ono również grupę specjalistów, którzy negocjują warunki z wydawcami. W innych przypadkach obowiązek ustalania warunków dostępu do czasopism elektronicznych oraz informowania innych członków konsorcjów spoczywa na bibliotekach uniwersyteckich oraz na narodowych bibliotekach landów.

Pierwszy kontrakt konsorcyjny w Niemczech związany z dostępem do czasopism elektronicznych został podpisany z Elsevierem w 1997 r. przez 8 bibliotek Nadrenii-Westfalii.

Chociaż współpraca między landami jest utrudniona, to mimo wszystko zawierane są umowy licencyjne sięgające poza ich granice. Takim przykładem może być umowa z American Chemical Society na dostęp do czasopism w Badenii-Wirtembergii, Saksonii i Bawarii, zorganizowany przez Bayern Konsortium. Jeszcze szerszy zasięg miała inicjatywa Friedrich-Althoff Konsortium zorganizowania dostępu do serwisu Blackwell Science dla całej północnej części Niemiec. Bliźniaczym pomysłem było zorganizowanie przez Bayern Konsortium podobnego dostępu dla południowych Niemiec.

Przykładem bardziej rozwiniętej współpracy, przekraczającej granice nie tylko landów, ale także kraju jest organizacja GASCO (German, Austrian and Swiss Consortia

Organisation). Zrzesza ona konsorcja biblioteczne z Niemiec, Austrii, Szwajcarii (Holandia i Francja mają status obserwatora), a także towarzystwa naukowe. W ramach GASCO współpracuje ze sobą 11 landów. W roku 2003 zawarto 14 umów licencyjnych z wydawcami. Przykładem istotnego kontraktu może być umowa z Association for Computing Machinery dla 15 bibliotek uniwersyteckich w Niemczech. Inną ogólnokrajową inicjatywą jest dostęp do czasopism *Nature* (70 bibliotek) oraz *Science* (54 biblioteki).

Pierwsze inicjatywy zawiązywania szerszej współpracy są nadzieją na stworzenie w przyszłości ogólnokrajowego jednego konsorcjum.

W konsorcjach niemieckich funkcjonują różne modele finansowania. Tylko w nielicznych landach dostęp do zasobów elektronicznych dofinansowywany jest ze środków centralnych. W większości przypadków są to środki własne bibliotek – członków konsorcjów. Jako przykład różnych modeli finansowania nawet w ramach jednego konsorcjum można podać HEBIS. Dostęp do czasopism Elseviera pokrywany jest w całości z funduszy centralnych, przy czasopismach IOP fundusze centralne stanowią jedynie 15%, natomiast dostęp do czasopism Blackwella biblioteki pokrywają same w całości.

Bardzo istotnym zwrotem w sferze szerokiego udostępniania czasopism elektronicznych było powołanie do życia przez Bibliotekę Uniwersytecką w Regensburgu Elektronische Zeitschriftenbibliothek (EZB – Elektronicznej Biblioteki Czasopism). Podjęła się ona wypełnienia luki w zakresie stworzenia serwisu zapewniającego dostęp do czasopism elektronicznych wielu instytucjom. EZB bardzo szybko stała się serwisem współtworzonym przez wiele bibliotek naukowych w Niemczech, a zarazem niezależną od witryn wydawców platformą. Obecnie z serwisu korzystają 234 biblioteki z Niemiec i innych krajów. Z powodzeniem realizowany jest cel, jakim było zorganizowanie szybkiego dostępu do jak największej liczby naukowych czasopism elektronicznych, zarówno darmowych, jak i licencjonowanych, przy użyciu jednego przyjaznego interfejsu. Elektronische Zeitschriftenbibliothek jest narzędziem współpracy bibliotek, które wspólnie tworzą tę bazę, zamieszczając w niej opisy bibliograficzne dostępnych czasopism oraz informacje o licencjach. EZB pozwala na zdecentralizowane zarządzanie licencjami oraz włączanie indywidualnych informacji o dostępie do pełnych tekstów w danej bibliotece. Dla wszystkich zainteresowanych udostępniono w 2003 r. podbazę oferującą dostęp do darmowych tytułów znajdujących się w EZB.

W tym samym roku serwis zyskał nowego partnera do współpracy, jakim jest Biblioteka Kongresu. Dzięki temu EZB nie tylko przekroczyła granice Europy, ale też zyskała szansę bycia największym na świecie serwisem zapewniającym dostęp do elektronicznych czasopism naukowych.

Problem finansowania i dostępu do czasopism elektronicznych jest w Niemczech szeroko dyskutowany. Rozważa się ciągle stworzenie ogólnoniemieckiego programu finansowania tych wydawnictw opartego na wcześniejszej wnikliwej analizie wykorzystania poszczególnych tytułów. Coraz częściej mówi się o udostępnianiu artykułów naukowych na serwerach uniwersyteckich w celu stworzenia wartościowego i tańszego materiału edukacyjnego. Obecnie w Niemczech wdrażany jest projekt Niemieckiej Biblioteki Wirtualnej – portalu VASCODA, dającego zintegrowany dostęp do zasobów

pełnotekstowych, bibliograficznych, a także bibliotek wirtualnych, katalogów bibliotecznych, w tym też do EZB. Niemcy obok innych krajów uczestniczą także w inicjatywie stworzenia archiwum czasopism elektronicznych z możliwością wieloaspektowego przeszukiwania – DIEPER (Digitised European Periodicals), wzorowanego na projekcie amerykańskim JSTOR. Koordynatorem przedsięwzięcia jest Uniwersytet w Getyndze.

IV. Czasopisma elektroniczne w Finlandii

W odróżnieniu od Niemiec, Finlandia reprezentuje scentralizowany model dostępu do czasopism elektronicznych i baz danych. W ramach programu narodowego budowania społeczeństwa informacyjnego powstał projekt utworzenia Elektronicznej Fińskiej Biblioteki FinElib, a zarazem krajowego konsorcjum, finansowanego i wspieranego przez Ministerstwo Edukacji. Celem tego programu, któremu przewodniczyła Biblioteka Narodowa Finlandii (Biblioteka Uniwersytecka w Helsinkach) było zapewnienie jednolitego dostępu do elektronicznych źródeł informacji, takich jak czasopisma, bazy i inne serwisy biblioteczne. Od czasu powstania FinElib-u w 2000 roku, liczba dostępnych zasobów i użytkowników ciągle wzrasta. Do konsorcjum należą 24 uniwersytety, 31 politechnik, 35 instytutów naukowych oraz 21 regionalnych bibliotek publicznych. Czasopisma tam udostępniane pochodzą z 17 serwisów dostarczanych przez wydawców i firmy pośredniczące. Wśród nich można wymienić takie serwisy, jak: Springer, IEEE, Science Direct, American Chemical Society, Emerald. Dostęp odbywa się zgodnie z warunkami zawartymi w poszczególnych licencjach, a użytkownicy nie muszą podawać żadnych haseł, gdyż kontrolowane są jedynie numery IP komputerów w instytucjach. Korzystanie z zasobów FinElib ułatwia komputerowa sieć akademicka FUNET, łącząca ze sobą wszystkie uniwersytety i inne instytucje naukowe. Z prędkością sieci szkieletowej 2,5 GB/sek. należy ona do najbardziej wydajnych na świecie. Tworzy infrastrukturę umożliwiającą rozwój takich przedsięwzięć, jak nauczanie na odległość, wirtualne uniwersytety czy telekonferencje.

Dwie trzecie budżetu FinElib pochodzi z funduszy centralnych Ministerstwa Edukacji, jedną trzecią stanowią środki własne bibliotek – członków konsorcjum. Największą część środków pochłaniają licencje na dostęp. Głównym negocjatorem jest Biblioteka Narodowa.

Do sukcesu konsorcjum przyczynia się ścisła współpraca między członkami. Wszystkie decyzje podejmowane są wspólnie. Dyrektorzy bibliotek uniwersyteckich, politechnicznych i publicznych oraz przedstawiciele Biblioteki Narodowej Finlandii oraz Ministerstwa Edukacji wspólnie omawiają warunki licencji, modele cenowe, a także plany marketingowe. Działają specjalne komisje dziedzinowe z zakresu kultury, nauki, techniki, nauk humanistycznych i medycyny, zgłaszające każdego roku potrzebę zakupu dostępów licencyjnych do określonych zasobów w obrębie danej tematyki. Działalność całego konsorcjum omawiana jest na corocznym zjeździe pod nazwą „The FinElib Consortium Day”. Na poziomie centralnym tworzone są statystyki wykorzystania czasopism elektronicznych w całym konsorcjum. Z biblioteki elektronicznej FinElib korzysta ponad

100.000 użytkowników. Wskaźnikiem wykorzystania czasopism elektronicznych jest liczba wydrukowanych artykułów przypadających na tytuł czasopisma w danym roku. W zeszłym roku dane te kształtowały się następująco: zanotowano 13 mln wyszukiwań w bazach czasopiśmienniczych, wydrukowano ogółem 2 mln artykułów, średnio na tytuł wypadło 240 artykułów.

Biblioteka Narodowa Finlandii zaangażowana jest także w inne niż FinElib projekty związane z czasopismami elektronicznymi. Podobnie jak Uniwersytet w Getyndze czynnie uczestniczy w projekcie DIEPER. Bierze także udział w przedsięwzięciu, jakim jest tworzenie elektronicznej biblioteki czasopism fińskich z dostępem do numerów bieżących i archiwalnych.

Ścisła współpraca między bibliotekami naukowymi ma w Finlandii długą tradycję. Szczególnie zauważalne było to w dziedzinie automatyzacji bibliotek, w efekcie czego wszystkie fińskie biblioteki używają tego samego oprogramowania, co umożliwiło tworzenie centralnego katalogu bibliotek fińskich.

Przykład Finlandii udowadnia, że biblioteki różnych typów mogą być członkami jednego konsorcjum. Jednak organizacja tak dużego na skalę krajową przedsięwzięcia wymaga silnego koordynatora, jakim właśnie jest Biblioteka Uniwersytecka w Helsinkach, mimo że wszystkie decyzje podejmowane są przy udziale wszystkich uczestniczących instytucji. Jedno krajowe konsorcjum przynosi wiele korzyści. Najważniejsza z nich to możliwość negocjowania z wydawcami korzystnych warunków finansowych, co w skali całego kraju przynosi wymierne oszczędności. Użytkownicy mają ponadto dostęp poprzez jednolity interfejs graficzny do różnych źródeł oferujących pełne teksty czasopism elektronicznych. Prowadzeniu takiego przedsięwzięcia przez Bibliotekę Narodową sprzyja fakt, że Finlandia jest małym krajem.

V. Organizacja dostępu do czasopism elektronicznych we Włoszech

Podobnie jak w innych krajach europejskich biblioteki włoskie organizują się również w konsorcja w zakresie gromadzenia i organizacji dostępu do e-czasopism. Funkcjonują 3 konsorcja regionalne:

- CILEA (centrum w Milano) – obsługuje północno-zachodnią część kraju,
- CIPE (centrum we Florencji) – centralno-północno-wschodnie regiony,
- CIBER (centrum w Rzymie) – działa w centralno-południowej części Włoch.

Konsorcja te prowadzą wspólne działania negocjacyjne z wydawcami i dostawcami czasopism.

Konsorcjum CIBER (Coordinamento Interuniversitario Banche dati & Editoria in Rete) zostało założone w 1999 r. z inicjatywy pięciu włoskich uniwersytetów – członków CASPUR (Consorzio Interuniversitario Applicazioni di Supercalcolo Universita e Ricerca). Finansowane jest przez włoskie ministerstwo MIUR (Ministry of Education, Higher Education and Research). Jednym z głównych celów zawiązanego konsorcjum jest optymalny rozdział ciągle rosnących wydatków na czasopisma i bazy danych przy równoczesnym podnoszeniu jakości usług i poszerzaniu oferty dla użytkowników bibliotek.

Misją konsorcjum jest organizacja dostępu nie tylko do czasopism elektronicznych, ale również do źródeł informacyjnych, takich jak bazy danych (np.: CAB Abstracts, Cambridge Sciences Collection, Current Contents, Econlit, GeoRef, INSPEC, JCR, Lexis-Nexis, MLA Bibliography, PCIweb FullText, UlrichsWeb, Web of Science), a także archiwizowanie, promowanie i rozpowszechnianie publikacji naukowych oraz prowadzenie szkoleń w tym zakresie.

Stroną administracyjno-techniczną oraz platformą cyfrową dla konsorcjum zajmuje się CASPUR. Zaprojektował utworzenie elektronicznej biblioteki Emeroteca Virtuale (EV), będącej wspólną platformą dla członków konsorcjum. Projekt ten został zapoczątkowany w 1999 r. i docelowo ma objąć czasopisma elektroniczne wszystkich wydawców, z którymi podpisane zostaną umowy licencyjne. Grupę modelową (wrzesień 1999) stanowiło 520 czasopism Elseviera. Obecnie EV zawiera ok. 3.600 czasopism następujących wydawców:

- Elsevier Science + Academic Press (1830),
- Kluwer Academic Publisher (760),
- Blackwell Publishing (600),
- Institute of Physics (41),
- American Chemical Society (30),
- Nature Group Publishing (16),
- Wiley Interscience (300 tytułów) – dostęp próbny, etap negocjacji.

Z platformy EV jest dostęp do pełnych tekstów artykułów z większości licencjonowanych czasopism (włącznie z archiwum od roku 1995). Wyszukiwanie jest możliwe według różnych kryteriów: tytułu czasopisma, słów kluczowych, autora publikacji, cytowania lub klasyfikacji tematycznej. Dostępne są też narzędzia służące analizie wykorzystania czasopism. Z danych statystycznych wynika, że największym zainteresowaniem cieszą się czasopisma z grupy STM, a w szczególności: z biologii i biomedycyny (25% wszystkich czytanych czasopism), nauk technicznych (18%), chemii i farmakologii (14%), fizyki i matematyki (11%), medycyny i weterynarii (11%). W niewielkim stopniu wykorzystywane są czasopisma z nauk humanistyczno-społecznych. W 2003 r. z bazy korzystało ponad 290 tys. studentów i pracowników naukowych. W wyniku badań stwierdzono, że czasopisma elektroniczne najczęściej przydatne są pracownikom naukowo-badawczym, wykładowcom i doktorantom. Stanowią oni 83% wszystkich odbiorców. System cieszy się dużym zainteresowaniem i kilkuletnie wykorzystanie wskazuje na to, że użytkownicy w coraz większym stopniu sięgają tylko do elektronicznych wersji czasopism.

Członkami konsorcjum są głównie biblioteki akademickie i instytuty naukowe centralnych i południowych Włoch. Obecnie (dane z listopada 2003) tworzą je następujące instytucje naukowe:

- 24 uniwersytety (m.in. 4 w Rzymie, 2 w Neapolu, uniwersytet w Kalabrii, w Salerno, Messinie, Palermo),
- Politechnika w Bari,
- samodzielny instytut IUSM (Istituto Universitario Scienze Motorie),

- 3 ośrodki badawcze,
- SISSA (School of International Advanced Studies).

Współpraca bibliotek akademickich oraz innych organizacji naukowo-badawczych realizowana jest poprzez uczestnictwo w innowacyjnych projektach mających przynosić korzyści, nie tylko ekonomiczne, uczestniczącym w nich instytucjom. Konsorcjum CIBER jest członkiem organizacji ICOLC (International Coalition of Library Consortia) z siedzibą na Uniwersytecie Yale w New Haven, (Connecticut, USA). Tą drogą reprezentuje swoich członków na różnych konferencjach, seminariach i innych spotkaniach na forum międzynarodowym. Członkowie CIBER też uczestniczą lub są powoływani na konsultantów w różnych międzynarodowych komisjach i stowarzyszeniach.

VI. Podsumowanie

Analizując przedstawione w artykule systemy organizacji dostępu do e-czasopism i innych źródeł elektronicznych, można przypuszczać, że konsorcyjna forma współpracy bibliotek będzie się nadal rozwijać. Zalety takiego rozwiązania to wymierne korzyści w postaci oszczędności finansowych zrzeszonych bibliotek, efektywnego wykorzystania zasobów, zwiększenia liczby dostępnych tytułów, a także optymalnego zarządzania informacją o czasopismach. Powyższe przykłady wykazują, że nie zawsze jest możliwe stworzenie jednego ogólnokrajowego konsorcjum, takiego jak FinElib. Przeszkodą w utworzeniu takiej spójnej organizacji może być podział administracyjny kraju, jego wielkość lub poziom ekonomiczny. Znaczący wpływ ma również nastawienie władz centralnych kraju do wspierania inicjatyw tworzenia jednolitego ogólnokrajowego modelu, a także tradycja. Na przykładzie Finlandii widać, jak ważne jest, żeby biblioteka rangi narodowej koordynowała wszelkie projekty i przedsięwzięcia związane z czasopismami i innymi źródłami elektronicznymi. Mimo różnorodności modeli (ogólnokrajowe, regionalne, tematyczne, zrzeszające określone typy bibliotek) funkcjonujących w poszczególnych krajach zauważa się tendencje do tworzenia ponadnarodowych inicjatyw, zarówno w zakresie wspólnego organizowania dostępu, jak i tworzenia nowych źródeł informacyjnych. Przykłady powyższe pokazują, że potrzeby w zakresie czasopism elektronicznych są podobne we wszystkich krajach: szybki, kompleksowy, przyjazny dostęp dla nieograniczonej rzeszy użytkowników przy możliwie niskich nakładach finansowych. Cele te można osiągnąć na różne sposoby, przy zróżnicowanych modelach organizacyjnych. Ze względu na fakt, że decydującą rolę odgrywa jednak element ekonomiczny, coraz częściej mówi się o zmianie modelu finansowania czasopism naukowych, zarówno w bibliotekach polskich, jak i europejskich, tym bardziej że budżety bibliotek nie nadążają za finansowaniem ich prenumeraty. Najnowszą inicjatywą tego typu jest Open Access polegająca na bezpłatnym dostępie do wyników badań naukowych prezentowanych w artykułach, przy założeniu, że sami autorzy finansują wydanie tych publikacji ze środków przeznaczonych na badania naukowe.

Literatura:

1. Ball D.; Friend F. (2001). Library Purchasing Consortia in the UK. *Liber Quarterly*. Nr 1, s.98-102
2. CURL Consortium of University Research Libraries [dok.elekt.] (2004) <http://www.curl.ac.uk> [odczyt: 8.04.2004]
3. FinElib [dok.elekt.] (2004) <http://www.lib.helsinki.fi/finelib/> [odczyt: 15.04.2004]
4. Gargiulo P. (2003). Electronic Journals and Users: CIBER Experience. *Serials*. Nr 3, s. 293-298
5. Geisselmann F. [dok.elekt.] (2003) Library Planning in Germany. http://liber.library.uu.nl/publish/articles/000059/article_content.htm [odczyt: 15.04.2004]
6. Hakli E. (2001). Libraries in Finland Establish Consortia. *Liber Quarterly*. Nr 1, s. 53-59
7. Hormia – Poutanen K. (2001). Licensing Electronic Journals in Finland. *Serials*. Nr 2, s.129-133
8. Hutzler E. [dok.elekt.] (2003) Elektronische Zeitschriftenbibliothek (EZB) – Biblioteka Czasopism Elektronicznych. <http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/iwb2/hutzler.php> [odczyt: 15.04.2004]
9. Komitet Badań naukowych [dok.elekt.] (2004) <http://www.kbn.gov.pl/VPR/info/ue.html> [odczyt: 27.04.2004]
10. NESLI2 The National E-Journals Initiative [dok.elekt.] (2004) <http://www.nesli2.ac.uk> [odczyt: 15.04.2004]
11. Reinhardt W.; Boekhorst P. (2001). Library Consortia in Germany. *Liber Quarterly*. Nr 1, s.67-79
12. Rush-Feja D. [dok.elekt.] (2000) Some Consortial Models for Acquiring Electronic Resources in Germany. <http://www.ifla.org/IV/ifla66/papers/167-134e.htm> [odczyt: 15.04.2004]
13. Stepniak J. [dok.elekt.] (2004) Czasopisma Naukowe – Zmiana Modelu Finansowania. <http://ebib.oss.wroc.pl/2004/53/stepniak.php> [odczyt 20.04.2004]

Access to electronic journals in selected countries of European Union

The nature of library is changing rapidly as electronic information becomes one of the principal sources of their services. To meet the ever increasing demands for information availability, academic libraries must now subscribe the electronic resources such as e-journals which are in a particular interest of scientists and researchers. The article presents licensing, organizing and accessing e-journals in the following countries of the European Union: Germany, Finland, Great Britain, Italy. It provides also an overview of different library consortia models in these countries.